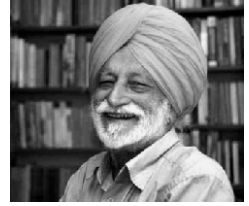

ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

-ਸੁਰਜੀਤ ਹਾਂਸ

ਤੁਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਬਹਿਸ ਦੀ ਥਾਈਂ ਮੈਂ ਦੋ ਮਿਸਾਲਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਦੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੀਸਰੀ 'ਚ ਤਾਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਪਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਹਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਪਹਿਲੀ ਮਿਸਾਲ 'ਚ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿਚ ਉਦਯੋਗੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1844 ਵਿਚ Engels, The condition of the working class in England ਵਿਚ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਉਪਜ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਇਹਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ 1. ਇਹਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਅਤੇ 2. ਇਹਦੇ ਸਮਾਜਵਾਦ ਲਈ ਇਨਕਲਾਬੀ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਛੇੜਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ Engles 1848 ਦੇ The Communist Manifesto ਵਿਚ ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗੀ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪ੍ਰਤਿਕਰਮ (reaction) ਦੀ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਛੁਟਿਆਇਆ ਜਾਵੇ, ਜਿਵੇਂ 1. ਮਜ਼ਦੂਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਘਟ ਰਹੀ ਹੈ, 2. ਇਹ ਉਹ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਜੋ ਪਹਿਲਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਵਿਹਾਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ (Practically) ਬਰਤਾਨਵੀ ਵਜ਼ੀਰ-ਏ-ਆਜ਼ਮ ਥੈਚਰ Thatcher ਨੇ ਕੋਲੇ ਦੀਆਂ ਖਾਨਾਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਖਣਜ (mines) ਤਕਰੀਬਨ ਤਕਰੀਬਨ ਮੁਕਾ ਦਿੱਤੇ। ਹੁਣ outsource ਮਜ਼ਦੂਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਤਿੱਤਰ-ਬਿੱਤਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲਤੀਫ਼ਾ ਉਹ ਜੋ ਠੱਠਾ ਕਰਦਾ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਵੀ ਕਹਿ ਜਾਵੇ। ਕਿਸੇ ਸੈਲਾਨੀ ਨੇ ਅਮਰੀਕਨ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਜ਼ਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ? ਅਮਰੀਕਨ ਕਹਿੰਦਾ: ਉਹ ਚੀਨ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ।

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦਾ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਜਾਂ ਆਧਾਰ ਵਰਣਨ ਨੂੰ ਮਗਰੋਂ ਜਾ ਕੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉੱਣਾ, ਅ-ਪੂਰਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਯੋਗ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਉੱਤਰੀ-Position (ਉੱਤਰ-ਆਧੁਨਿਕੀ, ਉੱਤਰ-ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ) ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਦੂਸਰੀ ਮਿਸਾਲ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਇਨਕਲਾਬ 1789, ਦੀ ਸਹਿ-ਉਪਜ (byproduct) ਪਾਗਲਪਣ ਦੀ ਹੈ, ਵਬਾ/ਮਹਾਮਾਰੀ ਦੀ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਸਮਰਥਕ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੰਨਾ ਹਿੱਲ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਏਸ ਨੂੰ ਕਮਲਵਾ ਦਾ ਰੋਗ ਲੱਗ ਗਿਆ। raving mad ਅਰਥਾਤ 'ਬਕੜ-ਕੁੱਲਾ' ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਓਦੋਂ ਦੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪਾਗਲਪਣ ਸਿਆਸੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਜਿਥੇ ਫਰਾਂਸ 12ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੇਣਿਕ ਘੋਲ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲਈ ਓਥੇ ਇਹਦੀ ਪਾਗਲਪਣ ਦੀ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ (ਵਿਗਿਆਨ) ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਸੀ। ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਨਹੀਂ ਜੇ Freud ਨੇ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਪੈਰਿਸ ਵਿਚ ਮਾਨਸਿਕ ਚਕਿਤਸਾ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸੀ। ਮਾਨਸਿਕ ਚਕਿਤਸਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਹਦੇ ਮੌਲਿਕ ਆਧਾਰ (Pinal 1745-1826) ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਅਤੇ ਇਹਦੀ ਹੱਦਬੰਦੀ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਾ ਹੈ।

ਤੀਜੀ ਮਿਸਾਲ ਅਲੌਕਿਕ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ, ਨਾ ਹੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰੀ ਵਰਣਨ ਹੋ ਸਕਿਆ।

Occupy ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ, Monthly Review ਫਰਵਰੀ 2015, ਨਿਊਯਾਰਕ। ਕਿਉਂ ਜੋ 'ਵੰਡ' ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ ਮਾਨਵਤਾ ਦਾ ਗ੍ਰਹਿਣ ਪੈਦਾਵਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਸ਼੍ਰੇਣਿਕ ਮੁਹਾਵਰੇ 'ਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। 'ਦਿਸਦੇ' ਦੀ 'ਸਮਝ ਨਾ ਆਉਣੀ' ਪ੍ਰਤੱਖ ਸੀ ਜੋ ਅਗਿਆਤ ਦੀ ਮੂਲਤਾ ਮਯੂਸ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਰੇਲ-ਰੋਕੂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠਾਂ ਦੀ ਸਾਰ ਵਾਮ-ਪੱਖ ਨੇ ਨਹੀਂ ਲਈ, ਨਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਨੀਤੀਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹਦੀ ਸਮਝ ਲੱਗੀ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਵੇਲੇ ਹੀ ਅੱਖਰ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਸਿਹਾਰੀ (f) ਜਾਂ ਔਕੜ () ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਵੇਖੋ ਗੋਰੀ ਸੇਤੀ ਤੁਟੈ ਭਤਾਰੁ / ਪੁਤੀ ਗੰਢੁ ਪਵੈ ਸੰਸਾਰਿ

...

ਏਤੁ ਗੰਢੁ ਵਰਤੈ ਸੰਸਾਰੁ / ਮੂਰਖ ਗੰਢੁ ਪਵੈ ਮੁਹਿ ਮਾਰ (M. 1. ਰਾਗ ਮਾਝ ਵਾਰ, ਸਲੋਕ 2 ਪਉੜੀ 12, ਪੰਨਾ 143)
(ਤੁਟੈ-ਜੇ ਤੁਟੈ ਜਾਵੇ; ਮੁਹਿ ਮਾਰ-ਕੁਟ ਕੁਟਾਪਾ) ਪਹਿਲੇ 'ਰ' ਦੇ ਔਕੜ ਦਾ ਸਿਹਾਰੀ ਨਾਲ ਤੁਕਾਂਤ, ਕਾਫ਼ੀਆ

(rhyme) ਭੰਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਫੇਰ 'ਅੱਕੜ' ਅਤੇ 'ਮੁਕਤੇ' ਦਾ ਕਾਫੀਆ ਹੈ।

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਈ।

ਹੁਣ ਵੀ ਅੰਤਲੀ ਸਿਹਾਰੀ ਦਾ ਅੱਧਕ ਨਾਲ ਬਦਲ ਸੁਝਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ 'ਅੱਤਵਾਦੀ' ਅਤੇ 'ਅਤਿ ਧੰਨਵਾਦੀ'। ਫੇਰ 'ਹਾਨਿ ਲਾਭ' ਅਤੇ 'ਮਾਣ ਹਾਨੀ'।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਆਖਰੀ ਯ (ਪੂਰੇ ਜਾਂ ਅੱਧੀ ਦਾ) ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਸੰਦਿਹਜਨਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੂਯ ਆਸਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਯਗਯ-ਯੱਗ। 'ਮਯ' ਪਿਛੋਕੜ ਤਾਂ 'ਮੈਂ' ਜਾਂ 'ਮਈ' ਸੁਣਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਗੁਣ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ 'ਵਧੇਰੇ ਲੰਬਾ', ਪਰ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਕੋਈ ਕਹੇ 'ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਦੀ ਠੰਢ ਭੂ-ਮੱਧ ਦੀ ਗਰਮੀ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰੜੀ ਹੈ ਤਾਂ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਸਿਰ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ cold in Siberia is far more bitter than warmth at the equator ਕੋਈ ਹਰਜ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਡਾਰਵਿਨ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ 'ਚ ਏਸ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਠੰਢ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਗਰਮੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਯਾ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ adverb ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦੀ ਗੁਣਾਤਮਕ ਤਬਦੀਲੀ ਕ੍ਰਿਯਾ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ humbly doubtful। ਇਹਦਾ ਘਾਟਾ ਮਾਮੂਲੀ ਨਹੀਂ। ਧਰਤਿ ਹੀ ਨਰਕ ਸੁਰਗ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜੜਤ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮਾਣਸ ਤਾਂ ਕਵੀ ਪੋਪ (Pope 1688-1744) ਅਨੁਸਾਰ rudely wise and darkly great ਹੈ, ਨਾਲ ਗੱਲ ਡੂੰਘੀ ਹੈ ਜੋ ਬੰਦੇ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਉਹਦੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਧਾਰਮਿਕ ਜੁਗਰਾਫੀਏ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਪਰ (ਪਰਾਯਨ/ਪਰਾਇਣ) ਪਛੇਤਰ ਨਾਲ ਸ਼ਾਇਦ ਸਰ ਜਾਵੇ ਜਿਵੇਂ ਤੱਤਪਰ, ਕਾਹਲਪਰ।

ਅ-ਘੜ-ਪਰ ਸਿਆਣਾ ਨ੍ਹੇਰ-ਪਰ ਮਹਿਮੀ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਹੈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਕਵੀ ਬੋਦਲਾ (Baudelaire, 1821-67) ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਵਿਤਾ ਕ੍ਰਿਯਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਰਤਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਦਲਾ ਸਾਡੇ ਕ੍ਰਿਯਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਖੁਣੋਂ ਅਣਹੋਇਆਂ 'ਚ ਰਲ ਗਿਆ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਿਸੇ ਮਹਾਂ ਵਿਜਯ ਦਾ ਪਰਿਣਾਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ does/did not ਦੀ ਜੰਤਕ ਕਾਢ 15ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ midland ਵਿਲਾਇਤ ਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਗਰੋਂ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਨੇ ਅਪਣਾ ਲਿਆ। ਫੇਰ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਅਮੂਰਤ ਨਾਉਂ ਲਈ ਲਾਤੀਨੀ ਬਨਾਵਟ ਦੇ ਪਛੇਤਰ ਲਈ tion ਦੀ ਕਾਢ ਹੋਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਲਈ ਲੇਖਕ ਜ਼ੋਰ ਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ।

ਨਿੱਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਜ਼ਮਰੇ (Category) ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਦੀ ਲਗਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਈਸਕ ਬੂਢੇ ਸਿੰਗਰ (Singer) 1978 ਨੌਸੈਂਸ ਇਨਾਮ, ਤਕਰੀਬਨ ਮਰ ਗਈ ਜੁਬਾਨ ਜਿੱਡਿਸ਼ Yiddish ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਕੈਨੇਡਾ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਂ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਹਿਤ ਤਿਆਗੀ ਨਹੀਂ।

ਜੈਰਲਡ ਮੈਨਸੀ ਹੌਪਕਿਨਜ਼ ਈਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਛੰਦਾਬੰਦੀ ਦੀ ਥਾਉਂ ਨਵੀਂ ਕਾਵਿਕ-ਪੰਗਤੀ ਵੀ ਸ-ਰਚਨਾ ਲੱਭਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਇਸੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਅਸਲੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਆਸੇ-ਪਾਸੇ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਉਹਦੀ ਅਨੁਪਰਾਸ ਆਧਾਰਿਤ ਰਚਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਵਿ (Parody) ਦੀ ਯੋਗ ਮਿਸਾਲ ਹੈ bracket bold, parenthesis proud and happiest with hypkens.

ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਦੇ 'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਉਹਦੀ ਨਿੱਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਸ਼ਾਇਦ ਹਾਸਯ-ਪਰ ਲੱਗੇ ਪਰ ਮਹਿਮੀ ਤੋਂ ਸਰਦੀ ਨਿੱਕੀ ਗੱਲ ਜਨ ਸਧਾਰਨ ਲਈ ਸ਼ੋਭਨੀਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਕਰਨੀਯ (ਕਰਨੀ) ਭਰਨੀਯ (ਭਰਨੀ) ਦੀ ਮਸਾਲ 'ਤੇ ਯੋਗ ਦੀ ਥਾਉਂ—'ੀ' ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਅਧਕ ਅਤਿ ਦੀ ਸਿਆਰੀ ਦਾ ਬਦਲ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਬਿਹਾਰੀ ਦਾ ਬਲ-ਸਹਿਤ ਉਚਾਰਨ 'ਯ' ਦਾ ਬਦਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

'ਅਤਿ ਅੱਤ' ਦੇ '—ਯੋਗ—'ੀ' ਬਾਰੇ ਮੱਤ-ਭੇਦ ਤਾਂ ਕੀ ਧੜੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਫ਼ੈਸਲਾ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਪਰਾਈ ਅਤੇ ਇਹਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਸੁਣੀਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਸ਼ਾਇਦ 'ਗੈਸ' (gas) ਦੀ ਮਸਾਲ ਦੋਵੇਂ ਧੜਿਆਂ ਨੂੰ ਨਰਮ ਹੋਣ ਲਈ ਪੂਰੇ। ਇਹਦੀ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਡੱਚ ਕਾਢ, ਯਵਨ ਕੋਐਸ (Chaos) ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਤੋਂ ਹੋਈ ਕਿਉਂਕਿ ਗੈਸ ਠੀਕ ਵਾਯੂ ਵਰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨੂੰ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਫਰਾਂਸ ਨੇ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਪਰ Birmingham Lunar Society ਅਤੇ ਇਹਦਾ ਲੀਡਰ ਪਰੀਸਟਲੀ (Priestly) ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਸਾਇਣਕ, ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਜੋ ਗੈਸ ਦੀ

ਸੁਰਜੀਤ ਗਾਂਥ ਦੀ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਦਾ ਨਮੂਨਾ

ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਦੇ 'ਸੋਸ਼ਲ - ਪ੍ਰੋਗਰੈਸਿਵ ਮੋਡਰਨ' ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ ਸਮਝੇ ਤੇ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤਹਿਤ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਡਰ ਕੇ ਕਾਜ਼ੀਰਾ ਡੇ. ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਡੇਸ਼ਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਇਹੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚੋਂ ਸੀ ਲੰਗੇ ਵਗ ਸਰਬਤ :। ਅਸਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਸੁਣੀ ਦੀ ਤੇ ਤਿੰਨ ਅਪ੍ਰਤਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਸੀ. ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ 'ਸੋਸ਼' (social) ਦੀ ਮਸਲ ਹੋਏ ਪਸ਼ੀਆਂ ਤੇ ਸਮ ਸਰ ਕਰੇ ਪੁੰਨੇ। ਇਹੀ ਪੁੰਨੇ ਕਾਜ਼ੀਰਾ ਡੇ. ਕਲਾਸ (class) ਕੋਮਿਸ਼ਨ ਰਾਜਮੰਡਰ ਤੇ ਤੇਰੀ ਵਿੱਚਿ ਸੋਸ਼ ਡੀਰ ਗਾਜ਼ੂ ਵਗੀ ਤੇਰੀ ਤੇ ਕਿਨ੍ਹੇ 18-ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਵੱਸੇ ਤੇ ਅਪ੍ਰਤਿਕ ਸਿੱਖ ਸੀ ਪਰ Birmingham Lunar Society ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਲੀਡਰ ਮਾਰੀਸਟਰੀ (Lunatic) ਪੁੰਨੇ ~~ਸੋਸ਼~~ ਸੀ ਰਾਜਮੰਡਰ, ਇੱਕ ਵੱਸੇ ਸਿੱਖ ਨੇ ਸੋਸ਼ ਦੀ ਕਾਠੀ treated an 'ਸਮਾਜੀ ਸ਼ਬਦ' (ਸਿੱਖੋਂ ਕਮਾਇਆ ਕਮਰ) ਅਪ੍ਰਤਿਕ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਗੋਰ ਦੀ ਤੁੰਨ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਡੀਰ ਕਾ ਇੱਕ ਤੇ ਪਰ ਮਹਿਮਾਨ ਦੀ ਤੁੰਨ ਤਹਿਤ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤੇਰੀ ਤੇ

ਪੁਸ਼ਟੀਆਂ ਦਾ ਵੱਸੇ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸੋਸ਼ ਸੀ ਦੀ ਸੋਧਾਪਤੀ ਸਦੀ ਪੰਜਾਬ ਵੱਸੇ ਕੀਤੀ ਸਮੇਂ ਸਮਾਜੀ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਪੜ੍ਹੇ ਤੇ ਸਮਾਜ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਸੋਸ਼ ਸੀ ਤੇਰੀ ਵੱਸੇ ਤੇ ਸਿੱਖ ਇਹ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਸੀ ਪਿਆਰ ਸੀ. ਸਿੱਖ। ਸਮ-ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਤੁੰਨਪਾਈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ-ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਤੇ ਸਮਾਜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇਰੀ ਤੇਰੀ ਤੇਰੀ ਤੇ। ਪੁੰਨੇ ਤੇ ਪੁੰਨੇ ਸਮਾਜ ਸ਼ਬਦਾਂ ~~ਸੋਸ਼~~ ਅ-ਤੁੰਨ (ਸਿੱਖੋਂ ਤੇਰੀ ਸਮਾਜ ਸ਼ਬਦਾਂ)

ਥਾਉਂ treated air 'ਕਮਾਈ ਹਵਾ' (ਜਿਵੇਂ ਕਮਾਇਆ ਚਮੜਾ) ਅਪਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੀਣ ਦੀ ਭੁੱਲ ਤਾਂ ਸਮਕਾਲੀ ਹੀ ਠੀਕ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮਹਿਮੀਆਂ ਦੀ ਭੁੱਲ ਭਵਿੱਖ ਨੇ ਬਖਸ਼ਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਫ਼ਖ਼ਰ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕਦਮੀ ਕੀਤੀ। ਨਾਲੇ ਅਵਾਮੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਦਾਅਵੇਦਾਰ ਹਨ। ਇਕ ਕੰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵੱਲ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਜਨ-ਭਾਖਾ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਵਾਚਨ ਦੀ ਕੋਤਾਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਅ-ਕ੍ਰਯ (ਜਿਵੇਂ ਕ੍ਰੀ, ਵਿਕ੍ਰੀ, ਕਰਿਆਨਾ, ਜੋ ਖਰੀਦਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ) ਜਨ ਬੋਲੀ ਉਹ 'ਅੱਕਰਾ' ਹੈ ਜਿਸ 'ਤੇ ਉਹ ਖਰੀਦ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਕ੍ਰੰਡ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਥੋੜ੍ਹੀ ਵਰਖਾ ਨਾਲ ਬਿਜਾਈ ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਆਠਰ ਜਾਣਾ। ਬੀਜ ਦਾ ਸਾਹ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਫ਼ਸਲ ਉੱਗਦੀ ਨਹੀਂ। ਖੇਤ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਵਾਹਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿਸਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਜਾਨੋਈ ਨਹੀਂ ਪਰ ਵਿਹਾਰ ਨੇ ਉਹਨੂੰ 'ਵਿਗਿਆਨਕ' ਆਹਰ ਲਾਇਆ ਹੈ।

ਅੱਗੇ ਰਾਜ ਦੀ ਕਰੰਡੀ ਮਾਰੇ ਜਾਂ ਸੀਮਿੰਟ ਨੂੰ ਹਲਾ ਹਲਾ ਕੇ ਇੱਟ 'ਤੇ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਹਾਰ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਆਠਰਿਆ ਗਾਰਾ, ਸੀਮਿੰਟ ਇੱਟਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ 'ਚ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੱਟ ਕੋਲ ਕ੍ਰੰਡ ਭੰਨਣ ਦਾ ਸੰਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਸੰਦ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਠੀਕ ਨਾਉਂ ਪਾਉਣਾ ਆ ਗਿਆ।

ਅਵਾਮੀ ਜ਼ਬਾਨ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਨ ਦੇ ਗੁਪਤ ਮਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਡਿਓੜੀ ਹੈ।

ਅਜੋਕੇ ਮਾਣਸ ਵਿਗਿਆਨ (anthropology) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਦਰਸਾਇਆ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਨਿਪੁੰਨ/ਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਈ ਭਾਸ਼ਾ ਪਛੜੀ ਜਾਂ ਫਾਰਵਰਡ (forward) ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਕਲਾਸਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਸੰਸਨੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਏਦਾ ਠੱਪਾ ਜਨ ਦੇ ਹਿਤ 'ਚ ਨਹੀਂ।

ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਦੀ ਅਵਾਮੀ ਜ਼ਬਾਨ 'ਚ ਅਕਾਦਮਿਕ ਦਿਲਚਸਪੀ, ਉਹਦੇ ਜਨ ਪ੍ਰਤੀ ਸਤਿਕਾਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪ੍ਰਬਲ ਬਣਾਵੇਗੀ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਵਾਲ ਅਸਾਧਾਰਨ ਯਥਾਰਥ ਜਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ। ਅਰਬੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਖਲੀਫਾ ਗਰੂ ਰਸ਼ੀਦ (786-809) ਆਪਣੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ (Super Power) ਸੀ। ਹੁਣ ਚੀਨ ਜੀਵ-ਮੰਡਲ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਚੀਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਵਿਸ਼ਵ-ਨੇਤਾ ਹੋਣ ਲੱਗਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਹਨੇ ਕਰਨਾ ਹੈ? ਇਹ ਕੰਮ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾਵਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ, ਜਨ ਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ, ਇੱਕਾ-ਦੁੱਕਾ ਅਕਾਦਮਿਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਕੁਵੈਲਾਂ ਦੀ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਕੰਮ ਸਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਵੇਖੋ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਾਥੋਂ ਕੀ ਸਰਦਾ ਹੈ?

ਅਸੀਂ ਪਰਮ-ਸ਼ਕਤਿ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਲੀਗ (league) ਦੇ ਖਿਡਾਰੀ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਜਗਤ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਭਾਗੀ ਹੋ ਕੇ 'ਦਿਨ-ਕਟੀ' ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦਿਨ-ਕਟੀ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਲੱਗਣਾ ਹੈ—ਆਰਮੀਨੀਅਨ-ਾਂ (Armenian) ਵਾਂਗੂੰ ਜੋ (ਐੱਨ.ਆਰ.ਆਈ.) ਵਿਦੇਸ਼ ਰਹਿੰਦੇ ਆਰਮੀਨੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ, ਆਰਮੀਨੀਆ 'ਚ ਵਸਦਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਸੋਵੀਅਤ ਰੂਸ ਨੇ ਸਪੁਤਨਿਕ (Sputnik) ਉਡਾਇਆ ਤਾਂ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ। ਅਮਰੀਕੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਪਾਸਾਰ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਸੁਘੜ ਅਨੁਭਵ ਸੀ ਕਿ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਥਾਉਂ ਸਮਝ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਮਝ ਦੀ ਗੱਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸਰ ਜੇਮਜ਼ ਜੀਨਜ਼ (Sir James Jeans) ਨੇ ਕੀਤੀ—ਰੂਸ ਵਿਚ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦੇ ਸਿਲੇਬਸ (Syllabus) ਵਿਚ ਉਹ ਕੁਝ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੇ (ਇੰਗਲੈਂਡ) ਦੇ ਬੀ.ਐੱਸ.ਸੀ. ਦੇ ਕੋਰਸ (Course) ਵਿਚ ਹੈ। ਕੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਅਧਿਆਪਕ, ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਲੋਕ ਇੰਨੀ ਕੁ ਹਿੰਮਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸੋਵੀਅਤ ਰੂਸ ਨੇ ਕੀਤੀ? ਸਾਡੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸਪੁਤਨਿਕ-ਯੋਗ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ ਸਾਲ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਜਾਪਾਨੀ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਕ ਭੌਤਿਕ-ਵਿਗਿਆਨ theorectical physics (ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਕਾ-ਰੀ ਨੋਬੇਲ ਇਨਾਮ) ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ ਜਿਹੜਾ ਕੇਵਲ ਜਾਪਾਨੀ ਜ਼ਬਾਨ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਸੀ।

* *